

Jaroslav Šebek

Edice Český CAS

PAPEŽOVÉ

moderního věku

Vatikán od Pia IX. po Františka a jeho vztah k českým zemím

Jaroslav Šebek

**PAPEŽOVÉ
MODERNÍHO VĚKU**

*Vatikán od Pia IX. po Františka
a jeho vztah k českým zemím*

Edice Český ČAS

Jaroslav Šebek

**PAPEŽOVÉ
MODERNÍHO VĚKU**

*Vatikán od Pia IX. po Františka
a jeho vztah k českým zemím*

Copyright © Jaroslav Šebek, 2014

Editor © Josef Pepson Snětivý, 2014

Cover & Layout © Nakladatelství ČAS, Alena Laňková, 2014

Photographs © ČTK/AP/Riccardo De Luca, 2013; Jaroslav Šebek, 2014

© Nakladatelství ČAS, 2014

ISBN 978-80-7475-060-1

PŘEDMLUVA

Cílem knihy, která je určena nejširšímu spektru zájemců, je stručně představit přehled papežů dvacátého a jednadvacátého století, kteří svým působením promlouvali jak do dějin církve, tak mnohdy ovlivnili i světové dění. Ve stručné formě seznamuje čtenáře se základními životními peripetemi Kristových náměstků a mezníky v jejich působení v papežském úřadě, které se týkají jejich teologického, duchovního i veřejného vystupování. Papežové moderní doby představují pestrou mozaiku osudů, odehrávajících se na pozadí velkých událostí zejména minulého století. Tématem jsou především stručné dějiny papežů, kteří vstoupili do dění ve dvacátém století a na počátku třetího tisíciletí. Do výběru jsou zahrnuti i dva papežové, jejichž těžší aktivita spočívá ještě v předminulém století (Pius IX. a Lev XIII.), ale důsledky jejich politiky se promítaly i do století dvacátého.

Dvacáté století a počátek třetího tisíciletí je zajímavý z hlediska postupné proměny papežů jako monarchů do jejich podoby pastýřské. Navíc třetí tisíciletí nabídlo ojedinělý historický úkaz, kdy se v tak hektickém tempu odehrávají viditelné změny přímo před našima očima. Před rokem začala psát novou kapitolu historie moderního papežství dobrovolná rezignace papeže Benedikta XVI. Jeho odstoupení dalo do pohybu velké – bez nadsázky revoluční – změny, když u kormidla Petrovy lodičky stanul jako jeho nástupce František, papež v mnoha ohledech nevšední. Přestože od jeho volby uplynul jen více než rok, je už nade vše pochybnost zřejmé, že tento pontifikát nepochybně ovlivní i jeho nástupce, kteří se s ním budou muset vyrovnávat. Přelomový charakter pontifikátů dvacátého století se promítl také do faktu, že některé výrazné postavy na stolci sv. Petra dosáhly též oficiální oltářní úcty. Dva z papežů, Jan XXIII. a Jan Pavel II., byli za svatě prohlášeni letos v dubnu, přičemž ještě na říjen bylo ohlášeno blahorečení dalšího, Pavla VI.

Předložená kniha chce nabídnout – formou životopisů papežů moderní doby – stručné představení těchto osobností především ve vztahu k dění

v evropské katolické církvi a také se zachycením vztahu papežství a českých zemí. Každý biogram má stejnou strukturu, která obsahuje stručný životopis před zvolením papežem a vybrané kapitoly působení v úřadu nejvyššího katolického představitele, kde jsou zmíněny základní trendy a důležitá rozhodnutí, týkající se podoby církevního života, duchovního a teologického vývoje, stejně jako spojitosti církevních a společenských dějin (jako je vztah papežství k politickým událostem své doby a velkým ideologiím dvacátého století, především fašismu, nacismu a komunismu). Podstatnou součástí jsou však i kapitoly, zabývající se vztahem papežství k českým zemím (pouze s výjimkou krátkého pontifikátu Jana Pavla I. v létě 1978 a také aktuálního pontifikátu papeže Františka). Originální pohled v tomto směru přinášejí zejména materiály z archivů vatikánských institucí (např. z *Tajného vatikánského archivu* /Archivio Segreto Vaticano/ a z provenience *Historického archivu Státního sekretariátu* / Segretaria di Stato (Vaticano). Sezione per i rapporti con gli Stati. Archivio Storico/), které doposud nebyly v české reflexi vývoje vztahů s papežstvím příliš zohledněny – vzhledem k tomu, že materiály k meziválečnému období (tedy pontifikátu Pia XI. 1922-39) zpřístupnil teprve papež Benedikt XVI. v září 2006 –, a poskytují nám tedy zásadně nové poznatky v dané problematice.

Na začátku je třeba také uvést, že v knize budou jako synonyma užívána označení Svatý stolec a Vatikán pro sídlo papežství. Od roku 1929 sice existuje stát Vatikán jako nejmenší stát světa, na jehož území se nachází úřad římského biskupa, který je současně i hlavou celé katolické církve. Název státu však označuje výsostně území Svatého stolce, který je chápán jako centrum římskokatolické církve. Svatý stolec je nejstarší právní osobou na mezinárodním poli s tradicí trvající téměř dva tisíce let. Označuje nejen úřední moc papeže, ale i všechny kongregace, papežské soudy a úřady sídlící ve Vatikáně. Málokdy se ovšem přesně rozlišuje mezi Svatým stolcem a Vatikánem, velmi často se tyto pojmy zaměňují. Zjednodušeně řečeno: Svatý stolec je souborem institucí, které sídlí ve Vatikánském městě (Città del Vaticano), respektive v městském státě Vatikán.

Papežství po roce 1870 jako doba „vatikánských věžňů“. Pontifikát Pia IX.

Základy k modernímu papežství dvacátého století položily především změny, které se odehrály ve druhé polovině předminulého století, v době pontifikátu papeže Pia IX., a souvisely i s radikálními politickými proměnami v Itálii, které se ovšem projevíly také v řadě jiných evropských zemí. Vzestup střední třídy, moderní buržoazie, od poloviny osmnáctého století, její rostoucí sebevědomí a dominance v devatenáctém a první třetině dvacátého století vedly také k sociálním změnám ve společnosti, které byly dány její modernizací, prudkým technologickým rozvojem a sklonem k racionalizaci. V politické rovině dochází k větší demokratizaci, liberalizaci a vzrůstu republikánství. To všechny byly procesy, které se ve svém důsledku obracely proti mocenskému vlivu a feudálně monarchickému principu, na nichž stálo papežství i církevní hierarchie. Tomu odpovídal nový způsob života, zapuštěný v anonymních městských formách pospolitosti, v občanské rovnosti a také v prosazování nového typu kultury jako masového fenoménu, který cílí na nejširší sociální vrstvy.¹ Konec feudálně-stavovského uspořádání, vznik silných národních států a prosazení moderních zásad občanské společnosti nutily římskokatolickou církev v celé Evropě k tomu, aby nově definovala své místo ve společnosti, v níž se v podstatě odehrávaly permanentní názorové střety.

V této souvislosti je potřeba zmínit dva papeže, kteří sice naprostou většinou svého života i působení patří do předminulého století, ale ne-

---

1 HAVELKA, Miloš: Víra, kultura a společnost: Náboženské kultury v Evropě v 19. a 20. století. In: Miloš Havelka a Kol.: Víra, kultura a společnost. Náboženské kultury v českých zemích 19. a 20. století. Červený Kostelec 2012, s. 27.

přímo ovlivnili i dění ve století dvacátém. Prvním z nich, kterému je věnována obsáhlejší zmínka, byť jeho pontifikát nespadá do dvacátého století, je papež Pius IX. Narodil se jako Giovanni Maria Mastai Ferretti 13. května 1792 v malém městě Senigallia ve střední Itálii v aristokratické rodině, která významně ovlivnila dění v tomto regionu. Nejprve studoval v prestižní piaristické koleji ve městě Volterra nedaleko Pisy, ale vzhledem k těžkému zranění hlavy, které zanechalo trvalé následky v podobě opakujících se záchvatů, byl nucen studia přerušit. Obdržel však výjimku a mohl pokračovat ve studiích filozofie a teologie v Římě, kde byl také v roce 1819 vysvěcen na kněze. Věnoval se nejprve charitativní práci pro chudé, ale v letech 1823-25 byl pověřen papežem, aby se stal součástí poselství na cestě do jižní Ameriky. Zde se poprvé setkal s radikálním antiklerikalismem, který byl doprovodnou součástí revoluční vlny, jež po napoleonských válkách zachvátila většinu tamních španělských kolonií, získávajících státní nezávislost. Po návratu upoutal pozornost svými organizačními schopnostmi při vedení útulku pro staré a chudé lidi v Římě a díky tomu začal postupovat v církevních hodnostech. Nejprve se stal v roce 1827, tedy v pouhých pětatřiceti letech, arcibiskupem ve Spoletu. Zde si také získal sympatie italských liberálů a vlastenců během povstání v roce 1831, iniciovaného s cílem sjednotit Itálii, které však bylo potlačeno rakouskou armádou. Pověst liberála si udržel také jako biskup v Imole, kterým se stal v roce 1832. V roce 1840 byl již kardinálem. A v červnu 1846 byl po smrti Řehoře XVI. zvolen papežem na konkláve, které se konalo ve Kvirinálském paláci/Palazzo del Quirinale (původně se jednalo o jedno z papežských sídel, ale od konce papežského státu v roce 1870 šlo o sídlo italského krále a od roku 1946 po zániku monarchie o sídlo prezidenta Italské republiky). Další konkláve, z nichž vzešli všichni další následovníci papeže Pia IX., se již konala v tradičním místě papežské volby – v Sixtinské kapli.

Zpočátku byl Pius IX. oslavován skoro jako liberál, na čemž se podepsala jeho proreformní vystoupení v rámci kardinálského kolegia,

Pius IX.

a oceňován za zmírnění represí proti politickým vězňům papežského státu a neservilní postoj vůči rakouské politice v Itálii. Pod vlivem revolučních změn se však jeho postoj výrazně proměnil. Poté, co byl 15. listopadu 1848 zavražděn ministerský předseda církevního státu Pellegrino Rossi (1787-1848), který se řadil názorově k umírněným představitelům, uprchl raději do Gaety, malého města v provincii Lazio. Mezitím byla v Římě vyhlášena v únoru 1849 demokratická republika, jež přetrvala až do začátku července téhož roku, kdy francouzská a španělská vojska obnovila předrevoluční poměry. Do Říma se však papež vrátil teprve v dubnu 1850, přičemž dal najevo, že žádné reformy nebude zavádět. Vývoj v Itálii přitom nabíral na překrotnosti a papež zůstával poněkud stranou a v izolaci. Vzdělané vrstvy v rámci papežského státu byly totiž stále více vzdáleny tomu, aby podporovaly styl vedení v podobě duchovního absolutismu, a požadovaly daleko větší politic-

ké svobody, které se staly jedním z požadavků revolučního vystoupení v Evropě. K šíření liberalismu napomohla i skutečnost, že se k němu hlásili i mnozí příslušníci aristokratických kruhů. Papež tedy poměrně záhy po svém nástupu zaujal vůči modernímu světu stejně nesmiřitelné stanovisko jako jeho předchůdci v první polovině devatenáctého století. Mohl se tu opřít o jejich doktrinní a disciplinární rozhodnutí a rozvíjel trendy, které by posílily roli papežství a kompenzovaly ztrátu mocenského váhy církevního státu. Po revolučních událostech se z liberálně cítícího papeže stal pontifik nesmiřitelně potírající veškeré nauky, které byly v rozporu s církevním učením. Vrcholem v odmítání okolního světa s jeho názorovými trendy se stal zejména *Syllabus moderních omylů* (1864), což byl seznam osmdesáti tezí, v nichž byly označeny nejdůležitější názorové hereze moderní doby z pohledu papeže. Celý *Syllabus* byl koncipován jako zúčtování s hlavními tendencemi, které byly považovány pro katolicismus za nebezpečné. Odsouzen byl mimo jiné absolutní racionalismus, liberalismus a panteismus, stejně jako socialismus a komunismus. V tomto dokumentu papež reaguje také na změnu, kterou prodělala jeho pozice v porevolučním období, a na ztrátu mocenského i územního vlivu s postupujícím sjednocováním Itálie. *Syllabus* vyjadřuje též zklamání církve z rozhodnutí evropských vládních elit opustit myšlenku konfesijního státu, kterou Řím považoval (fakticky až do *Druhého vatikánského koncilu*) za nejjistější cestu ke spáse.²

Nesmiřitelně formulované teze *Syllabu* pak vrhly svůj stín na *První vatikánský koncil*, svolaný papežem o pět let později, v prosinci 1869. Jednání koncilu získalo optikou široké veřejnosti v podstatě téměř charakter vyhlášení války moderní civilizaci. V jeho rámci byla nejvíce diskutována otázka papežské neomylnosti, jejíž vyhlášení bylo okolním, necírkevním světem považováno za přemrštěný plán papežství

---

2 PETRÁČEK, Tomáš: *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. Ostrava 2013, s. 14.

na opětovné dobytí světa. Pro liberálně smýšlející elity šlo o poslední záchvěvy překonaného, středověkého státního a kulturního útvaru. Předpokládalo se, že nezadržitelnému pokroku moderní civilizace církev neodolá a že je jen otázkou času, kdy zánik církevního státu přivodí i konec římskokatolické církve. Vyhlášení papežské neomylnosti na *Prvním vatikánském koncilu* (1870) sice nešlo proti většinovému mínění katolické populace, kněží i biskupů, ale vyvolalo námitky také u významné části katolických teologů, ale i biskupů, zastoupených na koncilu. Mnozí biskupové tehdy chtěli předejít konfliktům se svými vládami. Patřil mezi ně také pražský arcibiskup Bedřich Schwarzenberg (1809-1885), který tak vycházel vstříc požadavkům německého i rakouského episkopátu, jenž se obával zejména politických důsledků přijetí takové podoby dogmatu (rakouská vláda totiž využila vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti jako vítanou záminku k vypovězení konkordátu a přijetí nových zákonů, upravujících vztah církve a státu ve prospěch větší kontroly ze strany státní moci). Proto se zástupci rakouských a německých biskupů pokusili přesvědčit papeže, aby udělal v návrhu dogmatu některé změny. Jejich stanovisko se však vůči názoru většiny neprosadilo, a proto kritici takové podoby dogmatu koncil raději předčasně opustili.

Dogma bylo přijato 18. července 1870. Za několik dní vypukla prusko-francouzská válka, následovaná obsazením Říma a definitivním koncem papežského státu. Dne 20. října 1870 bylo v důsledku vojenského obsazení Říma jednání *Prvního vatikánského koncilu* přerušeno, aby se již nikdy více nesešlo.

Někteří němečtí teologové (zejména Ignaz von Döllinger /1799-1890/) prohlásili, že se přijetím závěrů *Prvního vatikánského koncilu* změnila katolická církev v základech. Na základě nesouhlasu s dogmatem vzniká starokatolická církev, která má poměrně silný vliv také mezi německými věřícími v českých zemích. Jedním z center starokatolické církve se staly i severní Čechy, především Varnsdorf.

Motivace pražského arcibiskupa Schwarzenberga v nesouhlasu s dogmatem o papežské neomylnosti spočívala rovněž v obavách z odporu ze strany českých národních liberálů a z prohloubení kritiky vůči církvi, stejně jako z nespokojenosti panující mezi německými věřícími, kteří podléhali ve stále větší míře národní propagandě. V roce 1877 však arcibiskup Schwarzenberg podnikl manifestační pout' do Říma, aby ukázal spojení věřících v českých zemích s papežem.

Pro dobu papeže Pia IX. je také signifikantní změna akcentů v projevech zbožnosti. Asi nejzřetelněji se projevuje v rámci úcty k Panně Marii. Po ústupu mariánského kultu v době osvícenectví je druhá polovina devatenáctého století znovu výrazem renesance této kultovní praxe, což dokumentuje i vyhlášení dogmatu o Neposkvřněném početí Panny Marie Piem IX. v prosinci 1854. Francouzský spisovatel Louis Veillot (1813-1883) po oznámení dogmatu prohlásil, že nastává století Panny Marie, stejně tak jako předchozí – tedy osmnácté – bylo stoletím Voltairovým.³ Mariánská úcta se stala jednak výrazem osobní individuální zbožnosti a jednak i příležitostí k veřejné manifestaci věrnosti víře a církevním principům. Přispívala také k utváření specifického katolického kulturního i duchovního výrazu konce devatenáctého století, jehož projevem jsou časté mariánské pobožnosti i artefakty v podobě „prefabrikovaných nasládlých sošek Panny Marie Lourdské“. Prostřednictvím mariánské úcty se zároveň artikuloval katolicismus jako protiklad k aktuálním ideovým a morálním trendům, tedy vymezoval se proti „duchu doby“, a mariánská úcta byla vnímána jako pevný bod víry, který ji dokáže ochránit od různých zmatků. Věřící ji chápali i jako záštitu pro zápas vůči neuspořádaným morálním poměrům v rodinách a ve společ-

---

3 HEINZ, Andreas: *Maria in Liturgie und Frömmigkeit des Marianischen Jahrhunderts*. In: Bernhard Schneider (Hg.): *Maria und Lourdes. Tunder und Marienerscheinungen in theologischer und kulturwissenschaftlicher Perspektive*. Münster 2008, s. 57.

nosti. Mariánská zbožnost se po otřesu, který církvi přinesl nástup moderní doby po Velké francouzské revoluci, stávala prostředkem k ostrému vymezení se vůči modernistickým pohledům na svět a společnost, ale také vůči nekatolickým konfesím.

Dokonce i v „katolických“ monarchiích, jako byly Francie, Rakousko a Španělsko, dochází od sedmdesátých let devatenáctého století kontinuálně k omezování společenského vlivu církve a k jejímu vytlačování z veřejného prostoru, přičemž církev je pod striktní státní kontrolou. Mezi hlavní cíle radikálních politiků patřilo vyřazení církve reprezentující mocenského rivala a nepřátelskou, konzervativní a tradicionalistickou politickou sílu. Mezi antiklerikálními politiky nalezneme jak katolíky, kteří chtějí zachovat víru a církev oproštěnou od politické moci, tak i skutečné odpůrce církve, kteří odmítali jakýkoliv kompromis. Všichni oponenti církve ovšem museli při prosazování kroků, směřujících k omezení církevního vlivu, zároveň respektovat společenskou realitu, sílu katolické populace a její volební potenciál. Katolická církev rovněž společnosti poskytovala řadu služeb (sociálních, vzdělávacích, charitativních), z nichž ji stát sice postupně vytlačoval, ale nebyl schopen ji nahradit okamžitě a ve všech sférách.

Papežský stát byl však již považován za naprostý anachronismus a jeho zbytky nadále hájily jen francouzské oddíly. V okamžiku, kdy vypukla francouzsko-pruská válka, musel francouzský císař, tento poslední obhájce papežských zájmů, svou podporu odvolat. V září 1870 překročila italská armáda hranice církevního státu, a tak bylo zahájeno vojenské tažení s cílem dokončit definitivně sjednocení Itálie. Papežští vojáci všude ustupovali a římský lid a oddíly krále obsadily 20. září 1870 město. V listopadu 1870 vyhlásil papež exkomunikaci nade všemi, kteří se podíleli na obsazení města. V květnu 1871 garantoval král Viktor Emanuel II. (1820-1878) papeži práva suverénní vlády nad jeho malým územím i práva pro svobodný výkon jeho duchovního úřadu vydáním *Zákona záruk*. Papeži byla přiznána osobní nedotknutelnost se stejnými

právy a výsadami, které náležejí hlavě státu, a právo na ozbrojené složky, strážící bezpečnost jeho osoby a sídla v papežských palácích ve Vatikánu, v Lateránu a v letní rezidenci Castel Gandolfo, kam však po roce 1870 papež přestal vyjíždět. Reakce papeže Pia IX. na tento zákon, který nevycházel ze žádného dvoustranného jednání, ale představoval jednostranný právní akt italské vlády, byla jednoznačně negativní. Dne 15. května 1871 vydal encykliku *Ubi Nos*, ve které vládní garance odmítl jako neakceptovatelný zásah do papežských práv. Za tři roky poté zveřejnil 10. září 1874 bulu *Non expedit*, ve které zakázal všem italským katolíkům účastnit se politického života a voleb v Itálii.⁴

Následky rozchodu mezi papežstvím a italským státem jsou vidět v Římě až dosud, především v linii architektury. Jde zejména o monumentální památník Viktora Emanuela II., který v letech 1885-1911 vyrostl přímo v centru města (na Piazza Venezia) tak, aby byl dobře vidět i z Apoštolského paláce. Dokončené sjednocení Itálie tak vykávalo papeže do omezeného okruhu kolem baziliky sv. Petra, což však současně znamenalo, že namísto snahy vyrovnat se s moderním světem se nositelé tíary uzavřeli do vatikánských zdí a symbolicky se označili za „vatikánské vězně“.

Pokud jde o celocírkevní vliv, po zániku papežského státu zesílilo v daleko větší míře recipování papeže jako Kristova náměstka, který našel svou konkretizaci v postavě Pia IX. V jeho osobě viděli věřící bezbranného mučedníka, vystaveného „virtuálním“ šípům útočníků. V jejich očích tedy Pius IX. potvrzoval kontinuitu s prvotní církví a s církví mučedníků z doby antického Říma. Stáváme se svědky kultu papeže, který vedl až ke kýčovitě přemrštěným paralelám, když byl dokonce srovnáván s utrpením Ježíše Krista. Tyto projevy vycházely mnohdy z prostředí lidové zbožnosti, která tak chtěla demonstrovat bezvýhrad-

---

4 ČERNÝ, Miroslav: *Právo Vatikánského Města – historie a současnost*. In: *Revue církevního práva*, roč. 19, č. 2 (2013), s. 7.

nou oddanost a věrnosti vůči své hlavě. Pius IX. považoval takové hnutí za projev souhlasu se svou církevní politikou a zavrhování těch hodnot, proti nimž se během pontifikátu vymezoval. Tento papežský kult se stává jedním ze zdrojů *ultramontanismu* – snahy o to, aby se papežovi dostalo viditelné podpory od katolíků „ultra montes“, tedy „za horami“, myšleno za Alpami, v zápasu za jeho práva.

Pius IX. zemřel 7. února 1878 a provizorně byl pohřben v bazilice sv. Petra. V noci z 12. na 13. července 1881 byly jeho tělesné pozůstatky převáženy na místo jejich definitivního uložení. Velký průvod vzbudil pozornost římských občanů, přestože procesí projíždělo městem v noci, a dav na kondukt zaútočil. Situaci uklidnil až zásah papežské gardy a policie. Teprve pak mohl pohřební průvod pokračovat dále a papežovy ostatky byly uloženy do baziliky sv. Vavřince za hradbami, jež byla za druhé světové války těžce poškozena spojeneckým bombardováním.

Závěrem lze říci, že Pius IX. sice zanechal po svém dlouhém pontifikátu vnitřně upevněnou a papeži loajální církev, ale za cenu její obrovské izolace ve vnějším světě. V roce 2000 byl blahořečen papežem Janem Pavlem II. a toto rozhodnutí bylo vzhledem k ideovým postojům Pia IX. i v souvislosti s jeho vztahem k modernímu světu vnímáno částí věřících i širokou veřejností jako poněkud kontroverzní krok.

Lev XIII.

Papežem, který svůj pontifikát dovedl až na práh dramatického dvacátého století, se stal Lev XIII. Vzešel z konkláve, které se sešlo po smrti Pia IX. dne 19. února 1878. Po dramatických událostech pontifikátu papeže Pia IX., spojených se zánikem papežského státu, byl jeho nástupce očekáván s nadějí, že se mu podaří znovu dosáhnout konsensu – a také nastolit mnohem lepší vztahy s vládami důležitých mocností. V konkláve byl od začátku favoritem Vincenzo Pecci, biskup z Peruggie. Velmi rychle získával volitelské hlasy, takže definitivní volba se odehrála již ve třetím kole 20. února 1878. K hlavním protikandidátům se řadil kardinál Luigi Bilio (1826-1884), jenž se podílel zásadní měrou na přípravě *Syllabu*. Jeho podpora však byla již od počátku výrazně nižší než u Pecciho.

Volbou jména dal Vincenzo Pecci najevo, že chce pro výkon úřadu hledat inspiraci ve svém předchůdci Lvovi XII., který byl na stolci sv. Petra v letech 1823-1829. Lev XII. (1760-1829) ještě jako Annibale della Genga sloužil v porevolučních dobách a během napoleonských válek jako papežský vyslanec v různých evropských zemích. Tam pochopil, že církevní stát musí změnit svou strategii a soustředit se na obnovení katolických myšlenek v Evropě. Proto se během svého pontifikátu snažil vyjít politicky se světskými mocnostmi.

Lev XIII., vlastním jménem Vincenzo Gioacchiono Pecci, pocházel z prostředí nižší venkovské šlechty. Narodil se 2. března 1810 ve městě Carpineto nedaleko Říma. Od roku 1818 studoval v jezuitském semináři ve Viterbu a v roce 1830 se imatrikuloval k teologickým studiím na prestižní papežské univerzitě *Gregoriana* v Římě, kde byl opět silně ovlivněn svými jezuitskými profesory. Krátce působil v diplomatických službách, když mimo jiné sloužil Svatému stolci jako nuncius v Belgii (jmenoval ho tam v roce 1843 papež Řehoř XVI.). Již po třech letech

Lev XIII.

však musel diplomatický post opustit, protože se dostal do konfliktu s tamní liberální vládou, přestože se snažil chovat se umírněně a projevoval velkou míru empatie pro politické procesy, které se v Belgii odehrávaly. Díky svým cestám po Belgii i krátkým pobytům v Kolíně nad Rýnem, Paříži a Londýně se dostal do kontaktu s dynamicky se rozvíjející průmyslovou evropskou společností. Po dlouhé době to byl tedy první papež, který získal zkušenosti s moderním světem, byť jen krátkodobě.

Po návratu z Belgie byl od roku 1846 činný více než tři desítky let jako biskup v Perugii, odkud také odjel v roce 1878 na konkláve, z níž vzešel jako papež (kardinálem byl jmenován v prosinci 1853). Po roce 1860 sice vystupoval jasně proti antiklerikální politice nových vládců Itálie, budující sjednocené království pod vládou savojské dynastie na Apeninském poloostrově, ale současně si dokázal zachovat diplomatický styl, eleganci a potřebný nadhled.

Poté, co byl 3. března 1878 slavnostně korunován a intronizován, nikdo vzhledem k jeho slabé tělesné schránce nepředpokládal, že vydrží na papežském trůnu příliš dlouho. Sám o sobě prohlašoval, že se bude muset sejít nové konkláve brzy, protože on na tomto světě dlouho nepobude. Navzdory skeptickým předpovědím se stal jedním z nejvýraznějších papežů předminulého století, který navíc církev dovedl až do století dalšího. Lev XIII. se přitom nechal inspirovat také papežem vrcholného středověku Inocencem III. (1160-1216, pontifikem 1198-1216), jehož pozůstatky nechal přenést v roce 1891 do lateránské baziliky. Snahu jít k podstatě teologického učení středověku dokumentuje i jedna z jeho prvních encyklik *Aeterni Patris* z roku 1879, která vyzývá k následování díla sv. Tomáše Akvinského (1225-1274) jako vzoru pro veškerou církevní filozofii.⁵

V prvních letech pontifikátu nijak neměnil politickou linii Pia IX. a vyzýval katolíky, aby se nepodíleli na politickém životě Itálie. Dokonce uvažoval o opuštění Říma a odchodu mimo Itálii. Změny zahraniční situace v Evropě vzhledem ke vzniku Trojspolku, kde spolupracovalo katolické Rakousko s papeži nepřátelskou Itálií, však tyto plány znemožnily. Lev XIII. byl sice přesvědčeným monarchistou, ale v jeho vyjádřeních najdeme také vyjádření, které je možné interpretovat jako velice opatrné přiblížení se idejím politické demokracie, například v encyklice *Immortale Dei* z roku 1885.⁶ Téměř za svůj vládní program však označil porozumění mezi církví a kulturou, jak to zmiňuje jeho první, nástupní encyklika *Inscrutabili Dei consilio* z dubna 1878. Katolickou církev se při této příležitosti pokusil ukázat v nejlepší světlo jako záštitu a ochranu věčných a neměnných základů morálky a spravedlnosti a jako podporovatelku kultury. V encyklice hovořil o tom, že její učení obsahuje

---

5 PETRÁČEK, Tomáš: *Sekularizace a katolicismus v českých zemích: Specifické rysy české cesty od lidové církve k nejateističtější zemi světa*. Ostrava 2013, s. 19.

6 MAIER, Hans: *Revolution und Kirche*. München 2006, s. 33.

léčivé prostředky na bídu, v níž se nacházel tehdejší svět. Dovníř a zejména navenek se snažil prezentovat církev jako instituci, jež se věnuje šíření dobročinných aktivit a stojí nablízku člověku s jeho problémy a starostmi. Tímto vykreslením pozitivního obrazu církve, do nějž chtěl také zahrnout myšlenky tomistické teologie, se snažil navázat lepší vztahy s vládami evropských zemí, kde se v době Pia IX. zhoršily vztahy mezi církví a státem. Umírněnou politiku nejprve realizoval ve službách papeže státní sekretář – kardinál, stojící v čele nejdůležitějšího dikasteria (tedy úřadu) římské kurie. Jako první to byl Alessandro Franchi (1819-1878), který však jen několik měsíců po nástupu papeže zemřel. Poté stanuli v čele *Státního sekretariátu* Lorenzo Nina (1812-1885, v letech 1878-80) a Lodovico Jacobini (1832-1887, v období 1880-87). Nejdéle měl bezprostřední vliv na utváření diplomatických vztahů státní sekretář Mariano Rampolla del Tindaro (1843-1913), který stál v čele *Státního sekretariátu* od roku 1887 do roku 1903. Hlavní vliv na utváření vnitřní i zahraniční politiky si však udržoval papež sám.

V praktické rovině řešil Lev XIII. především důsledky kulturního boje v Německu, který zahájil kancléř Otto von Bismarck (1815-1898) po sjednocení Německa, když byla postupně přijata opatření, která zakazovala politickou činnost kněží (tzv. *kazatelnicový paragraf*) a činnost jezuitského řádu na území Německa, zavedla státní dozor i nad církevními školami a v Prusku zrušila všechny kláštery. Obratným politickým lavírováním se Lvem XIII. skutečně podařilo dosáhnout ve druhé polovině osmdesátých let oslabení zákonů, které omezovaly činnost církve v Německu. Papež při tom využil i skutečnosti, že chtěl církev ukázat jako morální protiváhu k růstu revolučních proudů, které se v evropské společnosti druhé poloviny devatenáctého století prosazovaly mezi dělnictvem i intelektuálními kruhy a vedly ke zformování socialistických stran, získávajících stále větší prostor na politické scéně.

Vzrůstající napětí mezi církví a republikou však bylo patrné v éře Lva XIII. i ve Francii, kde významné místo ve vládách Třetí republiky